

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ ОТДЕЛ ГОСУДАРСТВЕННОГО РУССКОГО МУЗЕЯ. МАТЕРИАЛЫ ПО ЭТНОГРАФИИ.

Том III, выпуск первый.

Ленинград, 1926, II + 157 + 3 с., 4°

Видавництво се заснував пок[ійний] Ф.К.Вовк, що був і властивим організатором етнографічного відділу музею Олександра III — теперішнього Гос[ударственного] Русского музея. Під його редакцією вийшли два перші його томи (перший р. 1910, другий р. 1914). Третій том, що його спорядили його ученики, в значній мірі теж відбиває провідні ідеї етнографічного досліджу, як його собі уявляв покійний дослідник. “Народний побут Ф.К.* розглядав як єдиний процес, що в безпереривній зміні віків твориться від глибокої давнини і до наших часів”, — нагадують видавці цього тому в короткій вступній замітці, присвяченій померлому¹. “Працюючи безнастанно над вигаслими культурами і над сучасним побутом, Ф.К. мислив і етнографічний музей як музей побуту народів в минулому і сучасному”. Свої ж погляди на завдання етнологічного видавництва він виявив, організуючи за поміччю автора отсих рядків, таке ж видавництво в львівським Науковим тов[аристві] ім.Шевченка в 1890-х роках (т. I сих “Матеріалів до українсько-руської етнології” вийшов р. 1899): він об’єднав у нім “стару етнологію (“палеоетнологію”) з сучасною етнографією: дослідями сучасного виробництва, побуту, соціальних форм і інтелектуальної культури. “Матеріали по етнографії”, що організував він десять років пізніш у Петербурзі, як завважають видавці: “не вповні відбивали на собі його ідеологію”. Він не був у такій мірі хазяїном цього видання, як у львівським виданні.

Нагадаю його формулу етнографічного досліджу, дану в його огляді “етнографічних особливостей українського народу” в виданні “Украинский народ в прошлом и настоящем” (т. II, с. 455)*:

“Побутові особливості кожного народу являються вислідом його колективної діяльності, зверненої на задоволення своїх життєвих потреб. Економічна сторона сеї діяльності — се задача окремої галузі знання; форми ж, які прибирає ся діяльність, її результати в побутових предметах, а також у психічних та соціальних явищах — належать до научного досліджу в сфері етнографії. Під впливом різних факторів: раси, окруження, традиції і нарешті — культури, кожний народ творить сі предмети і сі явища на свій лад і тим оригінальний, наскільки він сам суцільний як расова і громадська група.

Таким чином, для характеристики побутового життя українського народу нам треба розглянути способи добування сировин, техніку, страву,

¹ Окремий том, зложений з статей його учнів і товаришів в службі, видавці задумують присвятити його пам’яті пізніш.

житла, домашню обстанову й одіжку, вірування, звичаї й обряди, громадські й юридичні поняття, і, нарешті, його знаття — поскільки вони вповні народні, себто незалежні від безпосереднього впливу шкільною вчення”.

І далі він завважає:

“Через одностороннє розуміння завдань і змісту етнографії, в діяльності українських етнографів до останнього часу переважало захоплення лінгвістикою та творами усної народної словесності (фольклором) на некористь так званого матеріального побуту... спеціальні досліди народної техніки дуже нечисленні”, і т. д.

Відповідно до таких своїх поглядів покійний розпочав львівські “Матеріали” студією про кийвські палеолітичні нахідки, старавсь освітлювати історію форм господарської роботи, соціальних відносин, обрядовості, а хоч не обминав і фольклору, але з огляду на вищезазначені свої спостереження над одностороннім ухилом укр[аїнської] етнографії в сей бік, головний натиск ложив на матеріальну культуру і соціальний побут.

Нинішній том відбиває в собі сі ж провідні ідеї свого фундатора. Ми знаходимо тут дві розвідки П.П.Єфименка з сфери палеоетнології: одну — з палеолітичної доби, другу — з металічної культури масових могильників Рязанщини. О.Міллер аналізує предмети осетинських святих місць (“дзуарів”). А.Глухов знайомить з сучасним жертвуванням коня у алтайських турків. О.Баранников побіжно описує буддійські святині забайкальських бурятів. Г.Бонч-Осмоловський і Ф.Фіельструп — весільні приміщення в турецьких народів. А.Зарембський, Б.Крижановський і М.Фріде займаються різними галузями українського виробництва. Д.Золотарьов ділиться своїми дуже цікавими і многосторонніми, але занадто через се побіжними спостереженнями над змінами великоруського селянського життя в революційних часах (1919—1925). Зміст, як бачимо, дуже інтересний — тільки, на жаль, деякі статті носять характер занадто побіжний, маючи характер тимчасових звідомлень або загальних конспектів. Не можучи переходити того всього за порядком, зазначу дещо.

П.Єфименко в замітці “Статуэтка солютрейского времени с берегов Дона” (с. 139—142), через неможливість опублікувати в цілості звідомлення про результат великих розкопів у палеолітичних становищах в околиці сіл Костенок і Боршева над Доном (в Вороніз[ькому] пов[іті]), при самій межі українського розселення), дає короткі відомості про своє дообслідування найстаршого становища, що почав досліджувати свого часу Поляков, і ближче спиняється на знайденій там фігурці жінки. Спостереження над технікою кремінного знаряддя з сеї нахідки привело його до переконання, що се становище належить до раннього солютре — тимчасом як аналогічні нахідки в Вілерсдорфі в Австрії (автор, очевидно, помилково зве його “Виллендорфом”) і в Пржедмості в Чехословаччині мають характер пізнього оріньяка (Вілерсдорф) і середнього солютре (Пржедмост), так що, на погляд автора, Костенське становище треба вважати за найстарше в

нашим Чорноморським басейні. До сього ж часу, раннього солютре, автор зараховує і знайдену в сій культурній верстві цікаву жіночу фігурку, аналогічну з т. зв. вілерсдорфськими Венерами (тепер їх уже дві — друга знайшлася минулої осені).

М. Фріде в статті “Гончарство на юге Черниговщины” (с. 45–58) дає кілька загальних заміток про тутешнє гончарство, спеціально — про українські кахлі, і ближче спиняється над гончарською технікою Ніжина й Ічні, котрій ближче придивлявся; замітки цікаві, але все-таки занадто загальні.

Статті Зарембського і Крижановського присвячені українському килимарству. А. Г. Зарембський (“История и техника тканья украинских килимов”, с. 1–18) дає кілька історичних відомостей про поширення на Україні килимів від X до XVIII в., далі говорить про теперішній стан килимарства, описує процес виробу килимів, коврів, коців і ліжників, знаряддя сього виробництва і техніку ткання в різних районах сього виробництва. Але при значних відмінах сеї техніки і різних родах тканини сі відомості, подані на 18 сторінках доволі розгонистого друку, розбитого ілюстраціями, могли бути тільки дуже загальні, і се дуже жаль.

Б. Г. Крижановський (“Орнамент украинских и румынских килимов”, с. 19–44) намічає три головні типи килимового орнаменту: квітковий, геометризований і третій — українсько-молдавський, лише побіжно спиняючись на інших: симетрично-зірчатих, паскових і т. зв. панських. Зазначає головні культурні течії, які відбилися в виробленні сих типів: перський, середньоазійський і малоазійський, не рахуючи західноєвропейського, панського, типу.

Нарешті пробує начеркнути загальну схему еволюції килимового орнаменту — відзначаючи при тім окремішній волинський тип, що в уяві автора зв’язується з мотивами Східного Туркестану. Все се дуже інтересно: міркування про джерела орнаменту й оригінальні його перетворення на українському ґрунті, але вимагає ще значної деталізації досліду, щоб від здогадів і гіпотез перейти до певних висновків.

Ми в кожному разі щиро вітаємо сі вкладки до етнології України, принесені останнім томом “Матеріалів”, і не можемо не висловити щирого побажання, щоб напрям, наданий від нашого покійного етнографа сій лєнінградській установі, яку йому довелося організувати, довго й тривко жив у ній і робив її й далі такою ж близькою українській науці, як і досі.

с. 271 ...першим томом праці Нідерле “*Život Slovanů*” ... — йдеться про серію “*Život starých Slovanů*”, що була другою частиною багатотомного видання “*Slovanské starožitnosti*”, яке Л.Нідерле видавав з 1902 р. Див.: *Niederle L. Slovanské starožitnosti: Oddíl kulturní. Život starých Slovanů: 1 Od.* — V Praze: Nakladem Bursika & Kohouta, 1911.

с. 271—272 ...працею Гальковського “*Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси*” (2 т., 1913—1916 р.) — див.: *Гальковский Н.М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси: В 2 т.* — Т. 1. — Харьков: Епархиальная типография, 1916. — IV, 376 с.; Т. 2: *Древнерусские слова и поучения, направленные против остатков язычества в народе.* — М.: Печатня А.И.Снегиревой, 1913. — II, 4, 308 с.

Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый. Ленинград, 1926, II + 157 + 3 с., 4°

Перша публікація: Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленні. — К., 1926. — Вип. 3. — С. 196—198. Підпис у кінці рецензії: *Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з численними правками чорнилом зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 15210. — 4 арк.). На арк. 1 написи вгорі олівцем: “IX. К.Груш.”, “VII”, “К.Груш.”. На арк. 4 на звороті напис олівцем “Первісне Громадянство”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 274 ...Ф.К. — тут і далі М.Грушевський вживає ці ініціали на означення Федора Кіндратовича Вовка.

...в виданні “*Украинский народ в прошлом и настоящем*” (т. II, с. 455) — йдеться про роботу: *Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем: В 2 т.* — Т. 2. — Петроград: Типография товарищества “Общественная польза”, 1916. — С. 455—647.

Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe. (“The Slavonic Review”, 1926, № 14, с. 242—253)

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 1—2. — С. 196—197. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинописна копія з авторськими правками чорним чорнилом та олівцем зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17181. — 3 арк.). На арк. 1 позначка вгорі ліворуч чорнилом “Укр. 681”. На арк. 3 на звороті олівцем напис “Україна № 1—2” та підрахунки в стовпчик (160 + 16/176 + 8/184). Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego (przegląd zabytków językowych). Wydanie drugie, poprawione. Lwów — Warszawa — Kraków (wyd. zakładu nar. im. Ossolińskich), 1922, XVI i 544 с.

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 1—2. — С. 198—200. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l’antiquité slave. Tome I: l’Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l’Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckij...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)